

условия проектирования вариативных моделей развития профильных общеобразовательных школ в сельской местности. Доказано, что создание эффективных моделей профильных школ и внедрение их в практику является началом системного решения проблем развития профильной старшей школы в сельской местности.

Ключевые слова: методологические основы деятельности и развития образовательных систем, вариативные модели развития сельских профильных школ, социально-педагогические основы, профильная школа, социальная среда, метод проектирования.

SUMMARY

A. Ivanyuk. Social and pedagogical bases of specialized schools projecting in rural area.

Based on the scientific methodological principles of activity and development of educational systems in the article social and pedagogical conditions of variation models of specialized schools development projecting in rural area are revealed. It is proved, that the creation of effective models of specialized schools and their introduction in practice is the beginning of a systemic solution of the problems of development of specialized senior school in rural areas.

Key words: methodological principles of the activity and development of educational systems, variation models of development of rural specialized schools, social-pedagogical bases, the specialized school, the social environment, projecting method.

УДК 371.314.6

I. М. Іонова

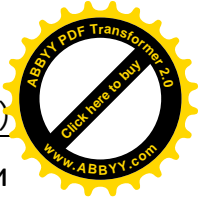
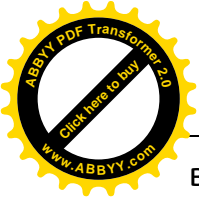
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

У статті визначено основи дидактичного потенціалу навчальної проектної діяльності школярів. Охарактеризовано структурні складові проектної діяльності з позиції системно-структурного підходу, а саме: суб'єкти навчальної проектної діяльності, мета, завдання, мотивація, зміст, дії (операції), контроль, оцінка, методи навчальної проектної діяльності, форми, засоби, етапи навчальної проектної діяльності.

Ключові слова: проектна діяльність, складові проектної діяльності, мета і завдання проектної діяльності, проектна культура, проектні вміння, метод проектів, форми проектної діяльності.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших характеристик сучасної людини, що діє у просторі культури, є здатність до проектної діяльності. Проектна діяльність відноситься до інноваційної, оскільки має на меті перетворення реальності й будується на основі відповідної технології, яку можна уніфікувати, засвоїти, удосконалити. Актуальність оволодіння основами проектної діяльності, по-перше, зумовлена тим, що

вона має широку галузь застосування на всіх рівнях організації системи освіти, по-друге, володіння логікою і технологією соціокультурного проектування дозволяє більш ефективно здійснювати аналітичні, організаційно-управлінські функції, по-третє, проектні технології забезпечують конкурентоспроможність особистості.

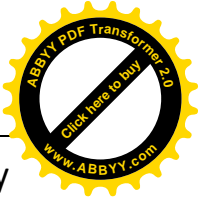
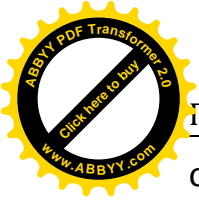
Аналіз актуальних досліджень. У працях вітчизняних і зарубіжних педагогів кінця XIX – початку XX століття (Д. Дьюї, Є. Катаров, У. Кілпатрик, Е. Коллінгс, Т. Корнейчик, Л. Левін, А. Пінкевич та ін.) розкрито філософсько-методологічні основи організації проектної діяльності учнів. Предметом історико-методологічних досліджень проектної діяльності обрали вчені Л. Богомолова, А. Вендровска, Р. Джуринский, А. Коробов, В. Малінін, А. Піскунов, Є. Рогачева, Н. Турчина та інші. Педагогічні та психологічні закономірності розглядали В. Гузеєв, І. Зимня, Н. Матяш, Н. Пахомова, Є. Полат, В. Симоненко, Ю. Хотунцев, І. Чечель та ін. Методологічні особливості вивчали М. Гуревич, М. Павлова, П. Петряков, Дж. Пітт, Р. Райб, І. Сасова, Д. Фрайд-Бут, Н. Чанілова та ін.

У проаналізованих дослідженнях навчальна проектна діяльність учнів вивчалася як **засіб** самоактуалізації старших підлітків, забезпечення умов для самореалізації старшокласників, розвитку пізнавальних інтересів, соціальної відповідальності й ініціативності школярів, формування готовності особистості школяра до перетворення навколишньої дійсності; як **форма** навчального співробітництва (Г. Гаджиєв, О. Гребенникова, Н. Гузенко, С. Єрмолаєв, В. Кузнецов, С. Леснікова, О. Ляпіна).

З позиції системно-структурного підходу до навчальної проектної діяльності (НПД) школярів (теорія В. Давидова, Д. Ельконіна, теорія навчальної діяльності І. Зимньої) структурними елементами системи є: суб'єкти навчальної проектної діяльності, мета, завдання, мотивація, зміст, дії (операції), контроль, оцінка, методи навчальної проектної діяльності, форми, засоби, етапи навчальної проектної діяльності.

Мета статті – розкрити дидактичний потенціал навчальної проектної діяльності школярів на основі дослідження її структурних складових з позиції системно-структурного підходу.

Виклад основного матеріалу. Суб'єктами навчальної проектної діяльності є вчитель та учні. Функції вчителя полягають в організації навчальної діяльності школяра та визначенні системи його зовнішніх

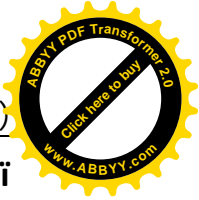
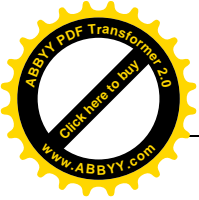
орієнтирів, що створюють базу для інтеріоризації. Методологічну спрямованість навчання визначає система принципів, що відіграють провідну та регулюючу роль у процесі навчання, оскільки вони є узагальненням як теоретичних, так і емпіричних психолого-педагогічних досліджень, а також мають об'єктивний характер.

Здійснення спільної діяльності – основна роль педагога у процесі виконання учнями творчих проектів. Сутність спільної діяльності у навчальному процесі полягає у забезпеченні допомоги суб'єкту, який реалізує усвідомлену проекту самодіяльність. Об'єктом спільної діяльності є зміст проектної діяльності, форми і методи взаємодії педагога і школяра. Головним засобом є рефлексія, оскільки учень займає позицію активного суб'єкта власної діяльності. Рефлексивне керування реалізовується, за умови якщо педагог відчуває внутрішній світ учня, розуміє його бажання, інтереси, цілі, плани.

Другим *суб'єктом навчальної проектної діяльності є учень*. У процесі навчальної проектної діяльності учень може виступати як замовник, безпосередній суб'єкт, навіть експерт відносно до неї. Він виявляє свою «самість» у різноманітних ситуаціях, наприклад: коли необхідно заявити про свої цілі, відстояти власну позицію у дискусії з товаришами і викладачами; коли необхідно узгодити свої цілі з іншими, не відступаючи при цьому від власних ідеалів, вміти знаходити загальні точки утворення нового, яке виникає як нова якість (мета – засіб) у загальній роботі; коли необхідна творча самообілізація [9].

Діяльність суб'єктів проектного навчання (учителя – викладання, учнів – учіння) **здійснюється у такій послідовності**: аналіз вихідної позиції та визначення цілей і завдань навчання; планування роботи, вибір змісту і засобів досягнення мети, виконання необхідних операцій, організація роботи; контроль, корекція; аналіз й оцінка результатів навчання. Відповідно до цієї структури відбувається організація діяльності викладача й учнів.

Проектна діяльність школярів – складова (структурна одиниця) навчальної діяльності, яка має свою навчальну мету і завдання. Особливістю проектної навчальної діяльності, як і навчальної діяльності загалом, є те, що її мета і результат полягають у змінненні самого суб'єкта, а не предметів, з якими він діє.

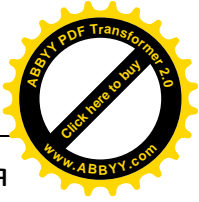
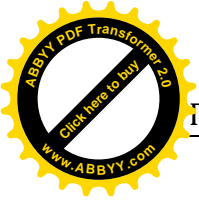

Розглянувши ці складові, слід зазначити, що **метою навчальної проектної діяльності** є підготовка школярів до успішної та безпечної перетворювальної діяльності. Відповідно до цього **завданнями проектного навчання** є:

- формування проектної культури (проектно-технологічний світогляд і мислення; культура праці, потреба у проектній діяльності, висока мотивація до цієї діяльності);
- практична підготовка до проектної діяльності (соціальні знання, уміння, навички, досвід проектно-технологічної діяльності);
- розвиток потенціалу особистості (перехід потенційних здібностей в актуальні);
- формування у школярів стійкої адекватної самооцінки своїх можливостей і здібностей.

Обов'язковий компонент структури навчальної діяльності – **мотивація**. Вона може бути внутрішньою (орієнтована на процес і результат) або зовнішньою (орієнтована на нагороду й уникнення), але завжди залишається внутрішньою характеристикою особистості як суб'єкта цієї діяльності.

У повсякденному, побутовому і професійному педагогічному спілкуванні як синонім навчальної мотивації використовують термін «інтерес». Серед умов, що сприяють виникненню інтересу учнів до навчальної діяльності, дослідниця І. Зимня виділяє: можливість проявити розумову самостійність й ініціативність; використання активних методів навчання; використання таких запитань і завдань, розв'язання яких вимагає активної пошукової діяльності; створення проблемної ситуації, яку учні можуть розв'язати за допомогою знань, які вже мають і набувають нові знання; наявність складностей у навчальному матеріалі за умови, якщо учневі вони під силу; різноманітність прийомів навчальної роботи; вивчення нового матеріалу повинно спиратися на здобуті знання школярів; емоційне забарвлення – живе слово вчителя. Зрозуміло, що викладені положення є своєрідною «програмою навчальної проектної діяльності». Залучаючись до проектної діяльності, дії учнів спрямовані на досягнення конструктивних, позитивних результатів. Особистісна активність залежить від потреби у досягненні успіху. Поштовхом до навчальної діяльності є бажання досягнути успіху – мотивація успіху.

Зміст проектної діяльності визначається її структурою. Дослідження технології проектної діяльності можна знайти у працях В. Гузєєва, А. Клименко, В. Кукушина, Н. Матяш, Є. Полат, І. Чечеля та ін. Такі вчені як В. Гузєєв, Є. Полат, І. Чечель виділяють шість етапів проектної діяльності, описуючи в межах кожного з них спільну діяльність учителя й учнів, спрямовану на реалізацію проекту: починання (підготовка); планування; ухвалення рішення (дослідження); виконання (результати); оцінка результатів (звіт); захист проекту (оцінка результатів і процесу).

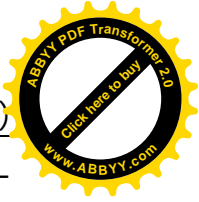
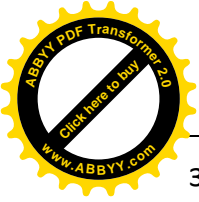
В. Кукушин [8] виокремлює п'ять етапів проектної діяльності, а по три етапи визначають А. Клименко [4, 68–73] (організаційно-підготовчий, пошуковий, підсумковий) і Н. Матяш [6] (дослідницький, технологічний, заключний). Зважаючи на визначені раніше підходи, вважаємо за потрібне виокремити такі етапи: пошуково-дослідницький, технологічний, результативний.

Зміст НПД школярів визначають конкретні дії, оскільки людська діяльність не існує інакше, як у формі дії або ланцюга дій. Зазвичай діяльність визначається сукупністю дій, що підпорядковуються виділеним цілям і загальній меті.

У проектній діяльності дії можуть бути матеріальними, матеріалізованими, мовними, розумовими. Матеріальні дії – це дії реального перетворення реального об'єкта за участі рухливих операцій. Матеріалізовані – дії з об'єктами, репрезентованими у вигляді знаків, схем, моделей за участі операцій зі знаками. Мовні дії передбачають, що об'єкт дії подано у зовнішньому описі, а операції перетворення здійснюються у вигляді міркувань уголос або шепотом. Для розумових дій характерне те, що предмет перетворення уявляється у вигляді образів і понять без участі зовнішніх знаків, форм.

Дії можуть бути змішані за формою, коли деякі операції (орієнтувальні) виконуються у розумовій формі, а виконавські – у матеріалізованих. Згідно з теорією поетапного формування розумових дій, процес засвоєння відбувається у шість етапів: мотивація; з'ясування схеми орієнтувальної основи дії; виконання дій у матеріальній (матеріалізованих) формі; виконання дій у голосній мові; виконання дій у мові про себе; виконання дій у розумовій формі [1].

За критерієм продуктивності та репродуктивності у навчальній діяльності можуть бути виділені три групи дій: дії, які виконуються за

заданими параметрами, указаним способом, завжди репродуктивні – виконавські; дії, спрямовані на створення нового, продуктивні – цілеутворення; проміжна група (наприклад, дії контролю) [5].

Звертаючись до структурної організації навчальної проектної діяльності, слід зауважити, що навчальні дії – це дії, за допомогою яких отримують і знаходять наукові поняття і загальні способи дій, їх також застосовують для вирішення конкретних завдань.

Результатом проектної діяльності є розвиток знань і вмінь, у тому числі **рівень розвитку проектних умінь**, готовності до практичних і теоретичних дій.

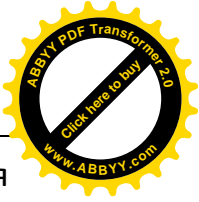
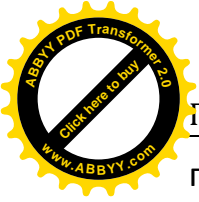
Методологічною основою розгляду питання проєктивних умінь учнів є: теорія діяльності (Б. Ананьєв, А. Бодальов, П. Гальперін, А. Лентьєв, Б. Ломов, А. Петровський, Б. Пономарьов, С. Рубінштейн); теорія планомірного (поетапного) формування знань, умінь і розумових дій (П. Гальперін, Н. Талізін), теорія вмінь і навичок (А. Дмитрієв, Є. Кабанова-Меллер, Н. Менчинська).

Уміння передбачають усвідомлене оволодіння діяльністю. «Правильно сформовані вміння, – стверджує Е. Кабанова-Меллер, – засновані на знанні способу дії» [3].

Здійснений дослідницею О. Сапходоєвою аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив сформулювати таке визначення: «проектні уміння – це складне особистісне утворення, яке формується і виявляється в усвідомленому, успішному здійсненні системи дій вербального, інтелектуального, дослідницького, творчого, комунікативного й організаційного характеру, що дозволяють розробляти і реалізовувати особистісні, професійні і суспільно значущі проєкти» [9].

На думку І. Єрмакова, полюсами проектної діяльності є набуття вихованцями вмінь: планувати свою роботу, використовувати багато джерел інформації, самостійно відбирати і накопичувати матеріал, аналізувати, зіставляти факти, аргументувати думку, ухвалювати рішення, установлювати соціальні контакти, створювати кінцевий продукт (фільм, журнал, календар, проспект, сценарій), презентувати створене перед аудиторією, оцінювати себе та інших [2, 343].

На думку дослідниці С. Мелехіної [7], під час проектної діяльності учні отримують можливості для розвитку таких компонентів: визначення

проблеми, виявлення потреби і постановка мети діяльності, оволодіння загальним алгоритмом раціональної побудови дій, уміння працювати у команді, користуватися різноманітними джерелами інформації, займатися пошуково-аналітичною діяльністю, здійснювати саморегуляцію і самооцінку діяльності.

Т. Стаценко виділяє кілька показників сформованості проектних умінь: мотивація (потреби, інтерес, мета); ціннісні орієнтації (знання, соціально-професійне самовизначення, практичні дії); самостійність (активність, суб'єктність, рефлексія, саморегуляція) [10].

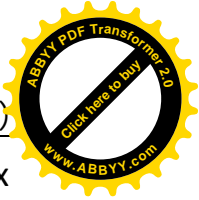
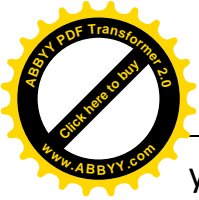
Ми вважаємо, що показники сформованості проектних умінь учнів відображають загальну структуру й алгоритм проектної діяльності, що становить сукупність проблематизації, цілепокладання й інструменталізації (тобто змістовного оснащення проектного рішення).

Ми погоджуємося з поглядом О. Сапходоєвої на критерії сформованості проектних умінь. Так, вважаємо за доцільне виділити серед критеріїв сформованості проектних умінь такі: аналітичність, цілепокладання, інструментальність і самостійність.

Важливою структурною складовою навчальної проектної діяльності школярів є **контроль (самоконтроль) та оцінка (самооцінка)**. Це зумовлено тим, що будь-яка навчальна дія стає регульованою за умови контролювання й оцінювання у структурі діяльності.

Навчальний контроль дозволяє проводити коригування діяльності. Виокремлюють дві основні його форми: контроль на підставі аналізу кінцевого результату навчальних дій і контроль на підставі аналізу процесу виконання цих дій. Контроль має на меті передусім фіксацію правильності і повноти виконання всіх операцій, що входять до складу навчальних дій. Функції такого структурного компонента навчальної діяльності, як навчального контролю у ПДШ, реалізує завершальний етап проектної діяльності, на якому відбувається коригування об'єкта діяльності і його безпосередній контроль і випробування.

Навчальна оцінка реєструє відповідність або невідповідність результатів засвоєння вимогам навчальної ситуації. Оцінка дозволяє досягнути міру засвоєння навчальної ситуації в цілому: чи правильно учень оцінює виконання навчального завдання, які позитивні і негативні сторони власної навчальної діяльності йому вдається відзначити, які навчальні дії недостатньо

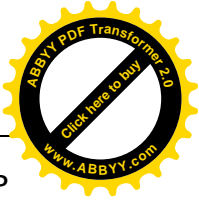
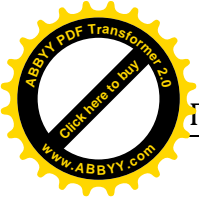
усвідомлюються учнем. У ПДШ навчальна оцінка здійснюється на всіх етапах виконання проекту. Критерії оцінювання (визначення, що «добре», що «погано» для виконання проекту) виробляються на основі заданих учителем еталонів у груповому обговоренні проекту, тому вони стають предметом безпосереднього усвідомлення учнем, легко ним засвоюються.

Методи навчання, що сприяють організації та реалізації **проектної діяльності**, – це цілеспрямовані й організовані способи та прийоми виконання навчальних творчих проектів. Дослідниця Н. Матяш переконана, що найближчим самою своєю сутністю до проектного навчання є інноваційне навчання. Основні особливості інноваційного навчання – «угадкування наперед та участь» – повністю реалізуються у ПДШ, до складу якої входить здійснення творчого проекту від ідеї до матеріалізації [6]. У проектній діяльності використовуються як традиційні, так і нетрадиційні методи навчання. До складу традиційних входять: вербальні методи; демонстрація; практичні методи; спостереження; самостійна робота; метод вправ; історичний метод. До нетрадиційних відносять: метод проектів; морфологічний аналіз; метод мозкової атаки; метод фокальних об'єктів; алгоритмічний метод; метод інформаційної підтримки; метод часових обмежень; метод раптових заборон; метод інформаційної недостатності; метод абсурду. Методи навчання школярів проектною діяльністю використовуються комплексно. При цьому на кожному етапі виконання проекту певні методи відіграють першочергову роль. Провідним методом, який дозволяє залучити школярів до проектною діяльності, є метод проектів.

Відповідно до кількості, складу учнів, місця навчання, тривалості навчальної роботи **форми навчання школярів** поділяються на індивідуальні, колективні, групові, класні і позакласні, шкільні і позашкільні.

Висновки. Актуальність оволодіння учнями основами проектною діяльністю зумовлена не тільки тим, що проектні технології забезпечують конкурентоспроможність особистості, а й тим, що ця діяльність має широку сферу застосування на всіх рівнях організації системи освіти.

Дидактичний потенціал навчальною проектною діяльністю визначається структурними складовими: суб'єктами навчальною проектною діяльністю, метою, завданнями, мотивацією, змістом, дією (операціями), контролем, оцінкою, методами навчальною проектною діяльністю, формами, засобами, етапами навчальною проектною діяльністю.

Результатами проектної діяльності можна вважати сформованість основ проектно-технологічної культури; практичну підготовленість до творчої проектної діяльності; розвиток потенціалу особистості; формування у школярів стійкої адекватної самооцінки своїх можливостей і здібностей. Результати проектної діяльності будуть висвітлені в подальших наукових розвідках.

ЛІТЕРАТУРА

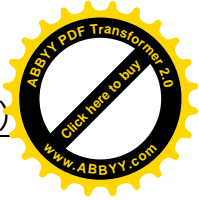
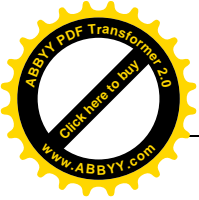
1. Гальперин П. Я. Методы обучения и умственного развития ребенка / П. Я. Гальперин. – М., 1985. – 368 с.
2. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики : наук.-метод. посіб. / [за ред. І. Г. Єрмакова]. – Запоріжжя : Центріон, 2005. – 640 с.
3. Кабанова-Меллер Е. Н. Формирование приемов умственной деятельности и умственное развитие учащихся / Е. Н. Кабанова-Меллер. – М., 1968. – 248 с.
4. Клименко А. В. Проектная деятельность учащихся / А. В. Клименко // История и обществознание в школе. – 2002. – № 9. – С. 68–73.
5. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения : в 2 т. / А. Н. Леонтьев. – М., 1983. – Т. 2. – 278 с.
6. Матяш Н. В. Психология проектной деятельности школьников : автореф. дис. на соискание ученой степени доктора. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / Н. В. Матяш. – М., 2000. – 45 с.
7. Мелехина С. И. Развитие познавательной активности школьников в процессе учебной проектной деятельности (на примере обучения технологии) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01, 13.00.02 / Мелехина С. И. – Ярославль, 2005. – 224 с.
8. Педагогические технологии : учеб. пособ. [для студ. пед. спец.] / [под общ. ред. В. С. Кукушина]. – М. : ИКУ «МарТ», 2004. – 336 с.
9. Сапходоева О. И. Проективные умения в профессиональном становлении будущих офицеров : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Сапходоева О. И. – Саратов, 2007. – 146 с.
10. Стаценко Т. К. Педагогические условия развития проективных умений студентов вуза (на примере изучения иностранных языков) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук / Т. К. Стаценко. – 2002. – 19 с.

РЕЗЮМЕ

И. Н. Ионова. Дидактический потенциал учебной проектной деятельности школьников.

В статье определены особенности дидактического потенциала учебной проектной деятельности школьников. Охарактеризованы структурные составляющие проектной деятельности с позиции системно-структурного подхода, а именно: субъекты учебной проектной деятельности, цель, задачи, мотивация, содержание, действия (операции), контроль, оценка, методы учебной проектной деятельности, формы, средства, этапы учебной проектной деятельности.

Ключевые слова: проектная деятельность, составляющие проектной деятельности, цель и задачи проектной деятельности, проектная культура, проективные умения, метод проектов, формы проектной деятельности.

SUMMARY

I. Ionova. Didactic potential of pupil's project work.

The article describes the didactic potential of pupil's project work. The autor characterizes the structural components of the project work in systemic-structural approach: the subjects of the pupil's project work, aim, tasks, motivation, content, operation, monitoring, assessment, methods of the project work, forms, tools, the phases of project work.

Key words: the project work, the components of the project work, aim and tasks of the project work, method of projects, the forms of project work.

УДК 376.42:371.214

Ю. М. Косенко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЮЧИЙ ВПЛИВ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР У НАВЧАННІ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

У статті висвітлено дидактичні ігри, розроблені для розумово відсталих учнів з урахуванням особливостей їх психофізичного розвитку, визначено оптимальні умови для використання ігор під час формування історичних понять у школярів з вадами інтелекту, описано особливості застосування ігор у роботі з дітьми з різними пізнавальними можливостями.

Ключові слова: дидактичні ігри, розумово відсталі учні, історичні поняття, ефективність навчання.

Постановка проблеми. Ефективність навчальної діяльності розумово відсталих учнів залежить від їх ставлення до неї, стійкості внутрішньої мотивації, пізнавальних інтересів та пізнавальної активності, які забезпечують міцність і глибину знань, сприяють розумінню, запам'ятовуванню програмового матеріалу та активізують мислення (Л. С. Виготський, Т. В. Жук, Л. В. Занков, Т. Д. Ілляшенко, Н. Л. Коломинський, А. А. Корнієнко, Г. М. Мерсіянова, Ж. І. Намазбаєва, В. М. Синьов, Н. М. Стадненко, І. П. Ушакова). Автори відзначали затримку пізнавального інтересу у розумово відсталих дітей, його нестійкість, дифузність, малу глибину порівняно з дітьми в нормі.

З огляду на вищевказані особливості розвитку дітей з вадами інтелекту, актуальною залишається проблема оптимізації навчально-виховного процесу у спеціальній школі. До таких засобів, на нашу думку, й відноситься дидактична гра.

Мета статті – з'ясувати вплив дидактичних ігор на ефективність засвоєння навчального матеріалу розумово відсталими старшокласниками.